

НАЙВИДАТНІШІ ТВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Бережіть собори душ своїх.
О. Гончар

Олесь Гончар — український письменник, літературний критик, громадський діяч, лауреат Шевченківської премії та володар звання Героя України. Твори письменника увійшли до «золотого фонду» української класичної літератури, а роман «Собор» став знаковим у доробку автора і приніс йому світову славу. Але цьому передували гостра критика з боку провладних осіб та кампанія проти видання й розповсюдження роману.

Події роману «Собор» розгортаються у середині ХХ століття в селищі Зачіплянка. Серце Зачіплянки — давній собор, який був зведений ще запорізькими козаками і відтоді став мовчазним свідком зміни епох і владарів. Собор обертали на склад зброї, на сховище для комбикорму... Колись величний, а тепер — обшарпаний та вицвілий, він чекає на нову долю. Місцеві горе-керівники жадають знести собор і побудувати на його місці «кафе для трудящих». На захист собору стають студент Микола і дівчина Єлька, у серцях яких ще живуть справжні почуття та щирі мрії...

ISBN серії

ISBN 978-617-12-5599-9

9 786171 255999

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-5397-1

9 786171 253971

Олесь Гончар
СОБОР

ПЕРЛИНИ
УКРАЇНСЬКОЇ
КЛАСИКИ

Олесь Гончар
СОБОР

ПЕРЛИНИ
УКРАЇНСЬКОЇ
КЛАСИКИ

Олесь Гончар

ГОВОР

Роман

ХАРКІВ КЛУБ
2018 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЯ

УДК 821.161.2
Г65

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Друкується за виданням:
Гончар О. Твори : у 12 т. — К. : Наукова думка, 2001.
Т. 5 : Тронка ; Собор ; Коментарі /
Упорядкув. та комент. С. А. Гальченка. — 2005.

Дизайн обкладинки *агентства «ТІМ+»*

ISBN 978-617-12-5397-1
ISBN 978-617-12-5599-9 (серія)

© Гончар О. Т., спадкоємці, 2018
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2018
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2018

I

У жодній енциклопедії світу не знайти вам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності. Без звички навіть трохи дивно звучить. Зачіплянка. Хтось колись тут за щось зачепився. І так пішло. В давні, в дозаводські часи було, кажуть, на цьому місці велике село, що робило списи запорожцям. І коли мандрували козаки на Січ, то завертали сюди, щоб запастися списками. Отоді, може, котрийсь козак і зачепився тут за якусь молодицю, поклавши початок династії.

Живуть на Зачіплянці здебільшого праведні люди, або, як Микола-студент сказав би, правильні. Роботяги. Металурги. Ті, чиє життя розбите на зміни, денні і нічні. З одного краю селища сага блищить, з другого — облуплений собор біліє. Старовинний, козацький. А перед вікнами селища, за вишняками, за Дніпром, ніч крізь ніч палахкотить ятриво домен, вулканиться червоно. Там народжується метал. Небо тремтить і глибшим стає щоразу, коли металургійний випліскує заграви, бурхаючи з крутого берега лавою розпечених шлаків.

Буре небо над містом, бурі дими.

Опівночі, після того, як промчить, прошурхоче велосипедами нічна зміна у бік заводів, і, зморена денними клопатами, Зачіплянка нарешті поринає в сон, і висне над нею з просторів неба місяць зеленорогий, собор стоїть над селищами в задумі один серед тиші, серед світлої акацієвої ночі, що більше навіть не на ніч схожа, а на якусь, сказати б, антиніч. Вона тут незвичайна, ця антиніч, вона мовби зачаклована видом собору, заслухана німої музики його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній. Для неї, зачаєної в бажанні розгадати дивні якісь загадки, розшифрувати тайнописи віків, собор ще повен далекою музикою, гримить обвалом літургій, перелуноє православними месама, піснеспівами, шепоче

жагою спокут, він ще повен гріхами, в яких тут каялись, і сповідями, і сльозами, і екстазом людських поривів, надій...

Заводи дають плавку, і, мов над вулканами під час виверження, заграви бурхають у небо, і вся глибінь його, враз оживши, починає дихати, пульсувати; відблиски неба грають ночами на стінах собору, на його верхах. Якщо о такій порі повертається з інституту Микола Баглай, студент металургійного, то він, ясна річ, зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор, його мовчання, послухає оту не кожному доступну «музику сфер». Зачувши людину, замушкотить на соборі плавнева лелека, що вимостила собі гніздо в риштованні, обкинутому довкола однієї з бокових бань. Тільки став, задер голову — уже занепокоїлась, заворушилась, чи загравою розбуркана, чи за лелечат тривожиться, щоб не повипадали з гнізда. Підвелася над гніздом, і між плавкими обрисами куполів вималювався ще один обрис — граціозний, на високій нозі силует.

Стоїть птаха, поглядає з соборної висоти на улюблену свою з жабенятами сагу, що віддалік поблискує при місяці плесом, озирає сріблясті шатра акацій, що окутали Зачіплянку густим медвянистим духом.

Материзна все тут, предківщина студентова. Віки промовляють до нього в цей опівнічний час, коли вже не джмелять моторчики по садках, не шелестить вода із шлангів, і над заколисаною в місячнім сяйві Зачіплянкою, над її тихими вуличками панує тільки червона сторожкість неба та спокійна ясність собору. Вночі собор ніби ще величавіший, ніж удень. І ніколи не набридає студентові на нього дивитись. Один із тих велетів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, — то мов похмурі цитаделі стоять з щілинами вікон-бійниць, то стрілчастими шпильями десь черкаються хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образ неба... Серед людських поколінь, серед текучих віків височать незрушно, оклежавши себе символами-оздомами,

кам'яними химерами, вкарбувавши в собі пристрасті епох. І коли ті, далекі, прийдущі, виринувши з глибин всесвіту, наблизяться колись до нашої планети, перше, що їх здивує, безсумнівно, будуть... собори! І вони, інозоряні, теж стануть дошукуватись тайни пропорцій, ідеального суголосся думки й матеріалу, шукатимуть ніким досі не розгадані формули вічної краси!

Так буде, студент певен цього.

Безвітряно, і коксохімівського диму сьогодні не чути. Медом акацій пахне зачіплянська вуличка Весела. Шпоришем затяглась під парканами, а посередині пухкий килим пилюки, і по ньому легко пахають студентські, розбиті на тренуваннях, кеди. Хоч нікуди ще хлопець і не літав, а йде по зачіплянському килиму, мов космонавт...

Для нього, для Баглая-молодшого, тут епіцентр життя. Тут чутніше, ніж будь-де, промовляє до тебе навколишній світ своєю мудрою нічною тишею, химерною рослинною в'яззю на відбілених місяцем шлакових стінах. Вночі при місяці більше, ніж удень, вражає тебе оце розкошисте зачіплянське бароко з кетяжистих акацій та виноградно-го буйнолиста. Все змінилося, розрослося, переплелось, і в усьому, в єдності всього — гармонія. І самий смисл буття чи не в тому, щоб пити красу цих ночей, жити у мудрій злагоді з природою, знати насолоду праці й поезію людських взаємин? І щоб навчитися цим дорожити, відчутти потребу все це берегти... Спочиває Весела, натрудившись, нагала-сувавшись за день, розметавши натовпи своїх сірих, канючливих клопотів. Міцно спить під наркозом акацій, що аж до відчинених вікон звисають своїм рясним сріблястим суцвіттям. Не видно ні веранд, ні парканів, ні нужників — все повите нічними фантазіями акацій, химер'ям тіней. Тиша, сон і цвіт. Щось є чаклунське в таємничості нічного цвітіння, в місячнім мареві й тиші цих світлих акацієвих ночей. Все у спочинку, тільки дихають повно легені неба

та височить над селищем собор, чатує зачіплянські сни й сновидіння.

Повагом чвалає Баглай-студент у своєму трикотажному спортивному костюмі, щось намугикує йдучи. Запізнілий гук чути десь на Клиничку, йому відгукнулося на Циганівці чи на Колонії, хочеться й студентові гогокнути на всю горлянку, та, проте, совісно, люди ж сплять, тому й далі тільки впівголоса мугиче щось незрозуміле Зачіплянці, як і його інтеграли.

Крім Баглая-молодшого, є ще Баглай-старший, що за свій темперамент та задержуватість раніше був знаний на селищах як Іван-дикий, чи Іван-рудий, а з певного часу відомий більше як «отой Баглай, що в Індії», або просто Віруньчин Іван. Зійшлися характерами Іван та Вірунька. Живуть душа в душу, біля їхнього двору, ніби знак ідилічної згоди в сімействі, під навислим цвітом акацій — лавиця чепурненька, зручна, з бильцем. Лавка, можна сказати, історична. Невдовзі після одруження Іван власноручно змайстрував її, щоб можна було вийти увечері й посидіти при тихих зорях з молодого дружиною в парі. Вгадав, видно, Іван вибрати місце: якраз там, може, лавку спорудив, де пращури колись сиділи на колодках. Бо як вечір, так і збіговисько біля лавки, з усієї вулиці — сюди, наче їм тут каша закопана. Цілий вечір товчуться під вікном, на гітарах бренькають. Доки Іван був дома, не раз гульки розганяв, в самих трусах вискакував, сухоребрий, закудланий зі сну, витрішкуватий, злий:

— Ану, киш мені звідси, гайдуряки¹, варакути!² Як ви мені вбринькались! Після зміни й відпочити не дають.

Сьогодні розжене тих бринькачів, а завтра вони знов тут, знов бренькають, регочуть під вікнами, ніби навмисне

¹ Розбійники. (Тут і далі прим. ред.)

² Бунтарі, заколотники.

випробовуючи Іванів терпець та оту його «дикість», коли від найменшого доторку чоловік уже завівся, уже спалахнув, як порох.

Здавна відомо, що заборонений плід — найсолодший. Живе за Баглаями, у бік саги, Ягор Катратий, запеклий садолуб. Одного літа, коли в садку його виноград наливався гронами, намислив старий поставити над кущами електропастуха. Тільки шарпне яке-небудь шпаченя за кущ — уже і «єсть контакт!», уже деренчить дзвінок у дідовій хаті, — вискакує розкошланий господар по тривозі. Звичайно, після цього нововведення навіть ті, кого раніше й не приманював Ягорів садок, тепер не минали нагоди потрясти кущі — цілу ніч дзвінок у хаті не змовкав. Довелося відмовитись старому від своєї раціоналізації. Те ж саме і з Івановою лавкою.

Зараз лавка вільна, — чи не тому й вільна, що господаря в хаті нема, що нікому вискакувати та полохати? Сама наче запрошує: сядь, студенте, відпочинь після трудів праведних! Навіть можна прилягти на лавці горілиць та ще й тут помугикати до нічних світил.

Тільки-но студент розлігся, відчувши себе в блаженстві супокою, як у відчиненім вікні з'явилася заспана Вірунька. Кругловида, повноплеча, злягла на підвіконня, білою пазухою до місяця світить.

Дивацтва контрактованого студента Віруньці добре знайомі, це ж тільки Микола має звичку о такій порі, не добрівши додому, розлягтися горичерева на чужій лавці, щоби знічев'я помугикати до зірок...

— Ловко ж ти вмотився, — подає Вірунька голос із вікна. — І співаєш гарно, тільки якби замовк, було б ще краше... Дітей мені побудиш.

— Мовчу. Співати заборонено. А думати?

— Нагнала якась уже думок?

— Ні, думки мої іншого характеру.

— Якого ж саме, коли не секрет?

— Обмислюю, Вірунько: чи не записатися мені в секцію класової боротьби?

— Це щось нове.

— Об'яву таку в нас біля деканату вивішено: «Записуйтесь у секцію класової боротьби»... в розумінні класичної тобто. Здорово?

Вірунька тихо сміється. Білі яблука щік поблискують, і плечі біліють, купаючись в місячній молоці, і здається — пахне від неї молочно. Давно не доярка, а й досі від Віруньки молоком наче пахне, як тоді, коли Іван уперше привів її на Веселу. Водив та все показував їй, вихваляючись, викрикував гордовито: «На нашій вуличці анонімок не пишуть!..» Розкохалась, розповніла в щасливим заміжжі, в ідилії шлюбу, хоча на роботі їй доводиться нелегко, в тій гуркотняві шихтового двору, де Вірунька не перший рік висиджує зміну за зміною в кабіні свого крана. В цеху її називають ас-машиніст. Там Віруньчине обличчя завжди в респіраторній масці, яку вона не скидає протягом усієї зміни, щоб не отруюватись їдкою пилюкою агломерату. Мов королева, возсідає Вірунька десь аж у піднебессі цеху, десь там торкає пальчиками залізну гриву свого велетня-крана, і він, покірний найменшому її порухові, пересувається куди треба, з гуркотом загібає тонни іржавого брухту, переносить в повітрі і з ще більшим гуркотом — у мультди, в мультди!¹ На вічних протягах, в ядучій пилюці, у скреготах заліза — таке її життя в чорній, літаючій над пеклом шихтового двору кабіні... А тут біленька кабінка її хати пливе у пахошах акацій, і сюркотливий коник десь із бур'янів тче і тче передовій кранівниці свою нічну поему... І так цілу ніч. І зорі галактик із глибин

¹ Мультда — металева форма для завантаження в сталеплавильні печі.

всесвіту цілу ніч прислухаються, як зачіплянські коники цвірчать...

— Чула, Вірунько, що нібито одержано сигнали якоїсь далекої зірки... Астрономи зафіксували: кожних сто днів регулярно повторюється, блимає із всесвіту таємничий радіомаяк... З якоїсь, може, позаземної цивілізації... Озиваються, стукають у двері...

— Ще їх нам не вистачало... Хоча це ти, мабуть, вигадав.

— Вірунько, а що тобі собор наш говорить?

— Отой облуплений? Не чула, щоб він говорив.

— А ти вслухайся. Не так вухами, як душею...

— Моїй душі є до кого дослухатися: Івана оце знову вві сні бачила... Наче дно ковша прогоріло! Тільки підняли його, а дно — хрясь, метал розлився по цеху, вже й кран мій горить, залізо горить, а Іван стоїть, ні з місця!.. Я йому гукую, щоб тікав, а догукнути не можу, наче горло мені забили доломити та магнезити... Згориш, Іване, кричу, рятуйся ж! Від скрику свого й прокинулась... До чого б цей сон?

— Факіром Іван повернеться, йогом. Босий по розпеченім шлаку ходитиме.

— І нащо я його туди пустила? Ніколи більше самого не відпущу. На край світу посилатимуть, і я з ним... Бо так і життя зійде...

Смуток розлуки в голосі Віруньки, спрага чекання. Весь світ для неї повитий Іваном. Витворила собі його культ, та так, що нікому й розвінчати не вдасться. В інших чвари бувають та бійки, по судах та комітетах бігають, а в них злагода, доброжиток, неохололе кохання. Вже й діти школярчата, а вона все викрасовується перед своїм Іваном, як дівчина. Щоразу біжить у заводський парк, коли він там чергує з дружинниками. Можна подумати, що з ревнющів бігає за Іваном назирці, а вона себе ревнивою не вважає: просто очам любо дивитись, як Іван у парку із червоною пов'язкою на рукаві, суворий, безстрашний, веде свій

заводський патруль! Хміль миттю проходить у п'янюг, коли забачать Івана Баглая, різні вишкребки в кущі сахаються, бо сьогодні чергують мартенівці, то ж он рудий Іван із своїми дружинниками йде!.. Дарма що рудим називають, а серце в нього ніжне, справедливе, за те й покохала. Іноді і вночі кинеться, наче таксі біля двору загуло, фари сяйнули... Приїхав! Аж ні, то просто плавку дають. Для кого рудий та дикий, а Вірунька ніяк не шкодує, що обрала саме його, просто не може приховати гордощів, коли на заводі мова заходить про Івана: такий майстер сталеваріння! Віртуоз своєї справи... І ніяких тріщин у душі: який у житті, такий і на роботі — гарячий, нестримний, звідси і вміння, сталеварський талант... Я, каже, тільки до печі підходжу і вже грудьми чую, що там і як! Для Віруньки він перший серед усіх чародійник печей, даремно саме на ньому зупинилися, коли заводських відбирали в Індію. І хоч не дивина тепер на селищах почути: той на Асуані, той в Афганістані, однак Віруньці здається, що тільки її Іванові випала така честь — українських металургів десь аж у Бхілаї¹ представляти, в тому жаркому штаті Мадх'я-Прадеш...

— Буде ж сюрприз: приїде братуха, а собору нема...

— Як це нема? — здивувалась Вірунька.

— Зносити збираються.

— Вперше чую. Мені до нього, правда, байдужки, але, щоб отак, людей не спитавшись... Та це вигадки, мабуть.

— Не вигадки. Діло кепське, якщо вже він став на заводі чийсь кар'єрі.

— Носишся ти, Миколо, з своїм собором, як із писаною торбою... Скажи краще, коли ти матері невістку приведеш? Мабуть же, маєш якусь там на шпильках?

— Ні, Вірунько.

— Так трудно вибрати?

¹ Місто в Індії.

— А думаєш — легко?

Наче щоб розсмішити Віру, Микола розповів, як вони пішли з хлопцями в суботу на танці, на оті самі твісти, що їх Вірунька не визнає. Під кінець вечора один якийсь тип, дегенерат кривоногий, відкликає їхню компанію вбік, пропонує пошепки: «Девочек треба? Можу влаштувати...»

— Та не подонок? — ще й зараз обурюється Микола. — Годилось би йому по тикві дати, та передумали: чи варто руки бруднити?

— Треба було його відвести в штаб дружини, — строго зауважила Вірунька. — Там для таких типів добра мітла приготована.

Віруньку подеколи теж можна бачити в парку в дружинницькому патрулі — записалася після того, як провела на Бхілаї свого Івана, грозу паркової хуліганви. Дехто, правда, іронізував з цього приводу: вдома город неполений, діти на бабиній шії, а вона, підтримуючи Іванів престиж, з порушниками громадського порядку бореться.

— Кажуть, Вірунько, ти успішно отамануєш? — жартує Микола. — Всі патрулі перед тобою на витяжку?

— Смійся, смійся. А мені не до сміху, коли йдеш, а воно, пацаня яке-небудь, з першої получки причастилося і чіпляється до людей. Воно там і випило, як горобець, а скільки йому треба після цеху... Білде, дохле, валяється під кущем, хіба ж не заболить душа? Та не я тобі мати! Вчора одне з ремісничат забралосся, жовтороте, на танцмайданчик і давай до дівчат в'язнути. Ми з Ганною-мотористкою саме нагодилися: ану, лишень, голубчику, сюди! Одна за одне вухо, друга за друге і — в штаб. А воно ще й дибки стає, лихословить, тільки в штабі заскиглило: оця, каже, тьотя вухо мені так скрутила, дивіться, аж розпухло... занесіть це в акт!

— Справді, Вірунько: хіба ти маєш право вільного громадянина — за вухо?

— А хуліганити воно має право? Теж мені захисник! Сам ти чого досі не в патрулях? Спортсмен, статура яка... Для чого ж ото м'язи нарошуєш?

— Спортом захоплюватись і п'яниць по парках підбирати — речі різні, Вірунько.

— А хто підбиратиме? Усе ми, жінки? А де ж ви, самбісти?

— Я не майстер руковивертання. Може, мені млостить від цього? Може, в мене відраза? Чи не єдиний з культурів, який чогось вартий у наш час сумнівів і невизначеності, культ здорового античного тіла. На човна та по Дніпру — оце дотепно, оце по-моєму. Зрештою, що на цій грішній землі залишається людині, крім усмішки неба та ласки сонця?

— Усмішка неба — це гарно. Ти таки в нас поет...

— «Днів моїх золоті бергамоти обшугали, оббили вітри». Як це тобі?

— Теж твоє?

— Костя-сліпий склав: і слова, і музика його... Під баян виконує.

— Анонімок не пишуть, а хтось і на нього, на Костю, капнув у райраду! Нібито підпільно постачає Зачіплянку перваком тутешньої марки «сам жене»... Було мені за нього клопоту... Та як вам, кажу, не соромно незрячу людину вистежувати? Може, й стався коли такий гріх, вигнав до свята, а зараз чесно працює, роботу від артілі інвалідів додому бере... Кошки з верболозу робить, ними живе...

— Вірунько, не самими кошками людина живе... «Днів моїх золоті бергамоти» — оце дає смак життю! — Микола захоплено стріпує чубом. — Чари поезії, чари музики — ось у чому людина явила свою унікальність, хіба ні? — Мистецтво в наш час притягує найшляхетніших. Мистецтво, Вірунько, — це, можливо, останнє пристанище свободи!..

— А, всі ви скептики, — відмахнулась Вірунька Івановою примовкою, яку вона часто повторює влад і невлад. — Багато ти мудракуєш, Миколо... Глянь, яка ніч. Дівчата боже-

воліють від кохання в такі ночі! Десь за ним, може, сохне яка, а він усе язика тренує... Ми з Іваном, коли познайомились, то справді мовби чари які найшли на нас, все життя мені засвітилось. І люди всі стали гарніші, і ферма... Пораєм корів, а я ні ясел, ні силосу не бачу, все поглядаю на шлях, коли вже ті шефи прийдуть, а з ними той рудий-кучерявий, що в нього щось шалене в очах...

Дуже, видно, заскучала Вірунька за Іваном, коли аж про таке заговорила, про інтими свої, що їх Микола раніше ніколи б, мабуть, не почув. Захмелена спогадами, затихає, злігши на лутку, зголодніло якомсь всміхається своїм гріхам, своїм любощам...

Садки стоять безшелесні, крізь них Микола час від часу дослухається до подвір'я Ягора Катратого. Гуси там загелготіли. Мабуть, Ягор з Дніпра повернувся, потривожив своїх підлеглих. Відтоді, як провели заводчани Катратого на пенсію, як з оркестром привезли ветерана-горнового аж на Веселу, інший промисел дід собі знайшов, не міг склавши руки сидіти. Спершу ходив по «халтурах», парове опалення забудовникам ставив, дахи вкривав трудно добутиим шифером, хоч у самого хата ще й досі постаросвітському одна-однісінька на все селище соломою вшита. І так жив підробітками, аж поки сягнув давно жаданої посади — влаштувався бакенщиком на Дніпрі. Завелися в діда снасті риболовецькі, завелися знайомства з рибінспекторами, які часом навідуються до старого аж із міста змивати з себе гріхи.

А нещодавно на дідовім подвір'ї з'явилась нова таємнича особа. Хіба ж Віруньці з її чисто жіночою проникливістю важко догадатись, чого Микола раз у раз нашорощує вухо в той бік...

— Бачив, студенте, яка там у Ягора племінниця город поливає? Красуня ж! А ви спите! Хоч би коли на танці дівчину запросили, скептики нещасні...

Для скептиків, звісно, не зосталась непоміченою з'ява за Ягоровим парканом тієї загадкової особи, що Єлькою зветься. Однак нікому поки що не вдалося познайомитися з нею. Не раз найцікавіші з хлопців прошмигували велосипедами біля дідового двору, пригальмовуючи та ший витягаючи через паркан, але виманити на вулицю жоден не спромігся. Ані усмішки на смаглявому личку. Сама суворість, неприступність. Тільки деколи незнайомка зиркне покрадьки через паркан, зсупить брови на задивлених велосипедистів і знову погляд у землю, до шланга, що булькає водою; підніме його сердито, так і жди, що струменем межі очі тобі пужне! Найчастіше бачать її спиною до вулиці, бачив не раз і Микола ту постать струнку та ноги міцні, до мідного загорілі, зарошені по коліна в дідових полуницях, що від щедрого її поливання повиростають, мабуть, як гарбузи! Хто вона, та порушниця зачіплянського спокою, баламутка юнацьких ночей?

Нічого Миколі про неї не відомо. І в діда не вивудиш, мовчить, як скеля. Тільки й знає Баглай, що звідти вона, де степи, де будяки по балках, де смага сарматська на обвітрених лицях горить!

— Може, вона теж поетка? — каже навздогад Вірунька. — Бо як біжить до ларка за хлібом, то, мов намахана, людей жахається... Тільки тоді й вискакує, коли вуличка безлюдна, щоб ні з ким не зустрітись. Пробіжить, промайне, та все з озирками, наче за нею женуться...

Микола підводиться з лавки, робить для розминки кілька вільних помахів руками, потім каже задумливо:

— На добраніч тобі, Вірунько. Вітаю твоє класичне чекання. Вітаю в тобі Ярославну, що сумувала колись на валу.

— Тобі все жарти.

— Ніяких жартів. Жінки, по-моєму, перевершують чоловіків відвагою почуття і його красою... Коли я бачу жінку в любові, у святості чекання, мені хочеться вклонитися їй!

І Микола справді вклонився. І здалося Вірунці, що зробив це він без тіні жарту.

Цієї ночі Баглая водило щось по Зачіплянні, мов сновиду. Дома побував, води качнув, напився, потім біля Ягорового паркана маячила його постать, і гуси на нього сердито гелготали, — купами снігу біліють вони проти місяця в загорожі під сараєм. Коло саги потім постояв, коло тієї рідної саги, де наче ще вчора лящало, барложилось, вихлюпувалось та скракогонів ганяло його смагляве дитинство. Студент-металург уже, а й зараз ще має звичку бовтатись у сазі, полахати в осоці карасів, і щоразу асистентами при ньому всі оті баглайчата, ткаченьята, шпаченьята, вся ота замурзана зачіплянська гвардія, що віддана студентові безоглядно... Біля кладовища потім опинився, з другого боку Ягорового садка, серед забур'янених горбиків землі, над якими колись темними ночами нібито вставали фосфоричні силуети предків. Зараз не встають, а колись нібито вставали, лякали людей. Хто вони були, ті, вставші? Запорожці з списами? Перші металурги? І чого вставати їм — тісно лежати в землі? Чи підводило їх бажання подивитись на реальну свою прийдешність? Характерники нібито між ними були, ворожбити, дивовижні люди. Візьме дрібку рідної землі під шапку — і в похід, і земля ця дає йому такі чари, що, коли зійдеться з ворогом віч-на-віч, то ворог його не бачить. Чує басурманин, як козак сміється, чує, як кінь його ірже, а самого козака не видно. Невидимий, мов дух, а сміється!

Занедбано цвинтар, лише Великодніми святами сходяться сюди старенькі бабусі на поминки... Для них ті, що лежать у землі, не тлін, не розкладена матерія, а мовби якийсь підземельний шпиталь живих, відчуваючих... Цілі династії тут поховано металургів, тих, що списи постачали на Січ та гаківниці¹. Ще й зараз дещо знаходять. Якось викопали на

¹ Вид рушниць, що були на озброєнні в запорізьких козаків.

городі в Кінебаса ковшик крем'яний, міркували гуртом, що воно таке, для чого. А потім дотямили: та це ж ковшик метал розливати! Десь тут, видно, козацькі ливарні були!..

Баглаї — вихідці з такого роду. Слідом за старшим братом Микола ще підлітком пішов на завод, уперше крізь синь окулярів, крізь вічко братової печі побачив вируючий, як у надрах сонця, вогонь! Раз побачиш і ніколи, ніде того не забудеш... А коли вийдеш після зміни із брами, перше, що постає перед тобою над заводським парком, — чорний Титан Праці з розірваними ланцюгами в руках, відлитий з першого металу революції. Ніби герб заводу. Батько твій з товаришами його відливав. Глянеш — і щоразу тенькне тобі щось у душі...

Потім на велосипед — і гайда Широкою додому. Нагнувшись до керма, натискуєш на педалі, чешеш по бру-ківці, авоська з хлібиною теліпається, десь у кінці передмістя сонця червоний гарбуз котиться в пилюку. Велика вантажівка поперед тебе мчить з блідолицими заводськими мадоннами. Сидять під брезентовою халабудою в робочому одязі, напрацьовані, неговірки, стомлено з будки на тебе поглядають. Котрась потім, видно, смішне в тобі щось помітить, кивне подругам на тебе, капловухого фаб-зайця, і всі діви з халабуди починають хихикати, і ти їм зуби поскалиш, хіба шкода? Біля собору звернеш через майдан на свою заповітну Веселу, і вже ти досяг мети. Від закуреної брами заводської до матириного порога — оце і вся путь ранньої юності твоєї.

У ремісничі та ФЗУ¹ Зачіплянка тепер інших послала, тих, у кого ще й вус не пробився, а ти зрілим студентом стоїш ось перед нічним незникаючим видом собору. Під тінню його минало життя поколінь. Були, перейшли, тепер ти з'явивсь. І після тебе прийдуть, житимуть на цій Зачіп-

¹ Фабрично-заводська школа.

лянци люди іншого складу, інших професій, кібернетики які-небудь, астронавти... Ким ти будеш для них? З яким почуттям тебе спом'януть? Кажуть, що інстинкт смерті є нібито визначальним у житті людини. Нібито все диктує страх перед невідомістю, перед тайною зникнення... Та чи так це насправді? Чи не більше мусить лякати живущого те, що проіснувати він може марно, безцільно, пройти дорогу життя людиною-авоською, відцвісти свої весни пустоцвітом? Так у чому все-таки він, «конечний зміст всієї мудрості земної?» Як бути справжнім? Як досконалитись? Як маєш повестись, щоб відчутти себе перед лицем всесвіту справді вінцем природи? Ось перед тобою шедевр, поема степового козацького зодчества. Є ритми свої в споруді собору, є вільний політ натхнення, любов висока... Чи створиш ти щось рівне цьому, щось краще за це? В чому твоя душа увічнить себе, де вони, поеми твої? Каже Вірунька, що дівчата божеволіють в такі ночі від кохання... А де ж та, ради якої ти збожеволів би, зустрівши її на своєму життєвім шляху, де та, яку оспівав би? Відомо, що кохання виникло на пізній стадії розвитку людства, торгом потім стало, ну, а далі? Розвиватиметься, напевно ж, у бік прекрасного, а не потворного... Чисте, святе це почуття завжди зостанеться найвищою піснею і життя, й мистецтва... Тільки де ж вона, твоя ще не виспівана пісня?

Мовчить собор. Щоразу перед ним Баглай почуває якийсь дивний смуток і щось навіть тривожне. Собор ніби має в собі щось від стихії, навіває щось таке ж велике, як навівають на людину степ, або ескадри хмар серед бурі, або окутані вічними димами чорні індустрійні bastiони заводів. Німотна музика собору, музика отих гармонійно піднятих у небо бань-куполів — вона для тебе реально існує, ти здатен її чути, хоча інші, здається, до неї глухі. Не злопам'ятна Зачіплянка, та все ж, мабуть, важко забути, чим був колись цей собор, найбільший, найпишніший в єпархії. І праведників,

і грішників — усіх він єднав. Пузаті попи ставали тут ще пузатішими, церковні старости, стрижені під горщик, намащені оливою, бряжчали горами мідяків на таріллі, злодіювали, наживалися на свічках, шахраї підрядчики одним махом відкуповувались тут від гріхів, старці та старчихи вмирали на папертях, а нещасним калікам, що звідусіль тяглися сюди, щоб зцілитися, добутися чуда, далеко не завжди вдавалось того чуда зазнати... Горіли свічки, з розмашистих кадил пахощами ладану обдавало людей, сяяли в рушниках ікони, півча — аж розлягався собор — переливалася райськими голосами, виспівуючи людям небесне, вічне блаженство, а після відправ знову їх викидало із небес у реальний жорстокий світ хижацтва, здирства, нестатків, світ бельгійських заводчиків і «рідних» мордатих стражників, полубок і забастовок, пиятик і бійок до крові... Але це відійшло, розтануло разом із ладанними димами, зостався для студента тільки оцей довершений архітектурний витвір, оця симфонія пластики. Невже знесуть? Вірунька заспокоює, нема нібито причин зносити... Та якщо вже взялись за нього, якщо став він комусь на заваді, то причину знайдуть... Ох, важко буде встояти йому!.. А нащадки ж прийдуть, спитають колись: ану, якими ви були? Що збудували? Що зруйнували? Чим ваш дух трепетав?

II

Шаленіють зенітки, в небі свист і виття, блиск літаків і сонце кудлате, сліпучо-сліпе, як вибух. Сили війни зчепилися на переправах, Дніпро кипить, береги здригаються від бомбових ударів.

Тужно, кінецьсвітньо горять заводи.

У садках робітничих передмість звалища боєприпасів, кучугури снарядних ящиків, вони теж горять, снаряди вибухають, самі себе вистрілюють, свистять урізнобч.

Спека бою важко плаває по садках обчухраних; падає сажа.

Чадіє все.

І серед цього пекла, в учадлому, розчахнутому світі, в окопчику серед соняшників золоточолих раптом запищало.

Солдат саме пробігав побіля окопчика — лице заюшене кров'ю, і рука його перебита бовтається, теж уся у свіжій крові... Все ж він, оглушений боєм, палаючий кров'ю, почув той писк і зупинився над окопом, над породіллею. І дитя її новонароджене, тільки оченята розкліпивши, в подиві безтямності вперше побачило цей світ, побачило його в суцільнім кривавищі: заюшене солдатське лице, нависнувши над окопом, горіло кров'ю й розпливалося все небо, все в небі кипіло червоним, курилось у димах, і сонце було в ореолі крові. Таким було перше враження новонародженого, перші карби, що ляжуть десь у надрах його підсвідомості.

— Скажіть там, гукніть кого-небудь... — долинуло з окопу змучене, материнське.

Боєць стояв ошелешений, забувши, що й сам він стікає кров'ю, не вкладалось, видно, йому в голові, що серед усього цього хаосу нищення можна народитись, здавалося, що тут можна було тільки вмерти. Було наймовірністю, що наперекір цьому несамовитому шалові смерті раптом

з'являється із надр небуття, вдирається в ці вибухи, туркоти й чади маленький пагінчик життя. Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина. Мале закричало ще дужче, мовби вражене грізним палаючим вибухом всесвіту, тим криком немовляти з окопу мовби сама земля бунтувалася проти цього кінецьсвітнього хаосу з сліпим, моторошним, на скалки розбризканим сонцем. Був світ — стала безодня руїни й нежиття. Димилися вирви, вириті смердючими бомбами. Валялося свіже гілля, обсічене з листям, з плодами. Підпалені снаряди самі вистрілювалися край садка, і чути було, як із шелестом падають гільзи по городах, кладовищу.

— Гукніть же, гукніть кого-небудь!

Схаменувшись, солдат позадкував від окопчика, шурхнув у соняшники, — услід йому вони якусь хвилю ще похитували золотими лобами.

Кривавий, жевріючий день був, сліпучий полудень.

Про що думала мати? Може, плакала? Може, почуття винуватості душило її: нащо народила? Нащо в таке содомище пускає життя? Хотіла б, у світ квітів щоб він явився, у світ запахущий, трояндовий, а світ, куди воно вдерлося, її мале, зустрічає його смородом, вибухами, шаленінням смерті... Мабуть, це недобра прикмета, що дитя в окопі народжене? І що перша людина, яку побачило немовля, постала у крові (ніщо, ніщо так не паленіє, як ополудні людська кров!).

А боець все ж не забув там, видно, погукати. Бо Шпачиха, — це була вона, найгаласливіша на всю Зачіплянку особа, яка в ці дні тільки й торочила всім про свою полохливість, ойкала та зойкала при кожному гуркоті, — тепер, накульгуючи, пригинцем бігла через огороди серед снарядного свисту, розчавлені помідори чвіркали їй із-під босих ніг, чорні бабині підшви обпікалися на розкиданих всюди ще гарячих гільзах (розказуватиме пізніше, що, наступаючи на них, вона аж підсакувала...).

Прибігла і заходилась коло породіллі.

— Парубок! — вигукнула, радуючись. — Готуй крижмо, та з тонесенького полотна! Колись, як виросте, може, він цій Шпачисі хоч чарку піднесе. За те, що бабувала. Що пуп зав'язала серед такого страхіття!..

Так з'явився на світ ще один Баглай, нащадок металургів.

Оцей самий, що тепер на баглаївському родинному ліжку не вміщається. Під мікроскопом недавно показував матері пилюжинку, невидиму простим оком пилюжинку заводських димів. Глянула мати: ой леле! Каменяка, брила!

— В ній менше двох мікронів, — посміхнувся син. — Таких пилюнок безліч, разом вони — хмара... Оцим дихаємо, мамо, таке вдихаємо... Жити серед розкішної природи, на березі однієї з найкрасивіших річок планети і все життя дихати рудним пилом та газом... це нормально, мамо? Легенями фільтрувати — нормально?

— Нормально буде, як повітря очистите, щоб стало таке, як було.

— От-от, саме цього, мамо, й прагнуть кращі уми Зачіплянки...

Здружився Микола з Олексою-механіком, захоплюють на цілий день материн стіл, розкладають креслення та все щось метикують...

— Будуть, мамо, уловлювачі. Такі фільтри поставимо, що й молекула не проскочить.

— Бо знаєте, як тепер наше місто називають? — докидає Олекса, що рано облісів, — він хоч і не набагато старший за Миколу, а череп, мов коліно. — Вчора в автобусі почув: місто молодості й сміху... Молодості, тому що до старості дожити в таких димах — це проблема...

— А сміху?

— Бо всі горожани сміються, коли вітер від заводів на Зачіплянку подме. Коли ж, навпаки, димами на місто війне, тоді черга Зачіплянці сміятись...

Спить студент, довгов'язий смаглявець з чорними бровами, усмішка блукає на вишнево-пришерхлих губах. Сниться, може, йому котрась із тих, що на спартакіадах із стрічками та з обручами вигинаються, — він і сам готується до спартакіади. Чи, може, уві сні бачить місто своє без сажі, без хмаровища рудих заводських димів, що, мабуть, повернуть сьогодні на Зачіплянку, окутають її, — он уже «лисячі хвости» азотнотукового розпушують в цей бік...

А крізь виноградне листя веранди сонце сходить росяно, червоно. Мати, готуючи сніданок, мимоволі задивилась на ранкове світило: нічого кращого в світі за схід сонця! Даровано людині, щоб дивилась, а, мабуть, не надивишся й до останнього подиху... Сина будити мати не зважається, пізно ліг, хай ще поспить, одначе будильник виявився рішучішим за матір, загаркотів зненацька так, що Микола схопився спрожого, як опечений. «Доброго ранку, мамо!» — гукнув матері весело, скочив мершій у свій спортивний темно-синій трикотаж і гайнув із хати: перед тим як засісти за ватмани та рейсфедери, він мусить ще пробігтися для зарядки, обкружляти кілька разів довкола озеречка, він робить це за будь-якої погоди.

Бігти Миколі до саги мимо Ягорової хати, мимо солом'яної дідової фортеці. Чудом збереглася тут ця старосвітчина між шиферами, між шлаковими будинками зачіплянців. Як залишок іншої епохи сприймається цей насуплений стріхою, з пожолобленими стінами, з глиняною призьбою, ніби ще запорозьких часів зимівник. Невідомо, коли хата востаннє і вкривалася, солома вляглася, спресована часом у монолітну масу, позеленену де-не-де мохом, увінчану по гребеню міцними гузирями очеретяних снопів. Хата допотопна, вікна покосились, а віконниці, проте, новісінькі, голубі, так само й паркан від вулиці голубий, з червоними краплинами-візерунками. Після смерті Ягорихи ніхто цієї хати не чепуривав, стояла дощами оббита, бо хоч Катра-

тий ніякого діла не цурався, однак вважав, що братися йому за шітку й самому білити хату незручно, жіноча це, мовляв, робота. І ось за скільки часу вперше цими днями повеселішала хата — свіжопобілена стоїть, і хлівчик до половини побілений, відро з глиною і шітку залишено біля «козлів», а самої білильниці не видно. Ні діда, ні білильниці, лише моторчик «Кама» біля колодязя туркоче, вода з шланга булькає — сама собі поливає полуниці. Де ж та, що вчора поливала? Кінець садиби в Ягора ще збереглась левада, там сіна копичка, очерету кущ і жита смужка, про яке він каже: «Житечко».

Нікого, одначе, й там, ніде не майне дівоча постать. А може, й зовсім уже попрощалася з Катратим його молода родичка? Погостювала, побілила хату та й знову подалася туди, звідки з'явилась, і може статися, що ніколи ти більше її й не зустрінеш, не віднайнеш ніде оту дивну сумовиту задуму зеленавих очей.

Відчув, як одразу падає настрої. Не загледів смаглявки в дворі, і вже смуток тебе облягає, — ні, так не годиться, юначе-бурлаче. Згадай, скільки сам радив друзям — не піддаватися настроям. Та й взагалі — які в тебе підстави для претензій? Побачення вона тобі призначила, чи що? Може, дівчина в іншого до нестями закохана, в якого-небудь тракториста або серцеїда завклубу, а ти для неї величина безконечно мала. Так, але чому ж тоді в душі застряла? Оця таїна першого зацікавлення, першого збурення почуттів — як вона зароджується? Чому не якийсь інший, а саме цей тип людини привабив, запав тобі в душу?

На сазі між осокою наче пеньок здоровенний темніє: то Ягор Катратий сидить у човні, терпляче вичікує своїх окунців та карасів. Навесні під час розливу, коли дніпровська вода поміж кучугурами добиралася аж сюди, до самої саги, Катратий рівчачки струмочкам прокопував, травичку зелену пригортав, заманюючи весняну воду та рибу в сагу.

«Ну-бо, ідіть, ідіть, шучки й коропи», — примовляв. А воно як пішло — в одну ніч вода аж під вікнами стала в Ягора. Сміялася тоді Зачіплянка: «Ну, накликали, дядьку Ягоре, коропів? У самі вікна заглядають?»

Відмовчувався на жарти. І зараз мовчки ловить те, що не ловиться. На плечах жилетка якась зашмульгана, червону латку видно на спині, голова старого геть сховалась під повстяним розтовченим капелюхом з отих бувальців-капелюхів, що їх доношують, вийшовши на пенсію, заводські горнові. Заломі на такому капелюсі крило бравіше, ввіткни зверху пір'їну, і міг би ним вимахувати який-небудь середньовічний кабальєро, церемонно вітаючи десь на вулицях Верони або Сарагоси своїх середньовічних дам... Не видно обличчя з-під капелюха, звисає з-під нього тільки великий, картоплиною, Ягорів ніс, червоний, аж синій. Старий сердиться, коли натякають, від чого те посиніння: не від чарки посинів, а від полум'я печі! Хто ж має сумнів — стань на горно, вік постій, тоді переконаєшся, від чого носи в горнових синіють... Коли не клює, діда краще не чіпай, пробігай мимо нього так, ніби й не помічаєш. Для балачок із Катратим вибирай зручніший час, коли він не буде поглинутий оцим своїм ловецьким заняттям, котре великих, правда, втіх йому не віщує, бо карасі тут грамотні, знають, як їм повестись. А щоб розворушити Ягора на розмову, на дискусію, треба особливої атмосфери, буває це найчастіше після чарки, отоді вам, теперішнім, старий розповість, що означало бути металургом в його часи, яку треба було міць мати в хребті, щоб з-поміж тих, які сотнями валяються на біржі праці, саме тебе відібрали на завод у гвардію каталів. Бути каталем не кожному випадало, тільки перші кремезняки туди потрапляли... Кілька років ганяєш вагонетку, і аж після того візьмуть тебе на горно, тобто до печі, до святої святих. Зараз ви йдете на завод, наче в кіно, іди собі навіть у краватці, бо кожному з вас там шухлядки до

послуг (одна для чистого, друга для брудного), після роботи стаєш під душ, освіжився, перевдягнувся. А ми тоді вмивались як? Із канави під домною! Як ужаришся, під фурми голову підставиш, обіллешся і, мокрий весь, знов до роботи... Людно було тоді на домнах, бо все вручну, поддівському. Льотка¹ якщо зачавуниться, то біда! Шість чоловік беремось і «бараном» таранимо, б'ємо, довбнем, аж іскри з очей сиплються, доки лом сталний заганяємо, щоб льотку проломити. Бо ж лабораторіями нас не балували... Це тепер голос лаборантки на робочому місці в себе почуєш, вона тобі по селектору з лабораторії передасть, що ти там зварив... Декотрі пробують ще й улещувати лаборанток, дай, мовляв, той аналіз, що треба, а вона йому ні! Одержуй, що є! Душею кривити не стану... Тепер ти, поки останній ківш набереш, з першого вже аналіз маєш, а тоді все на око, на око. Зате ж очі були! Тільки гляну — по скалках, по відтінках, по чомусь невловимому скажу тобі з точністю до тисячних доль! Майстри були, секрети свої знали. Ізот Лобода було сокиру як зробить — нічим її не пошербиш, бритву треба — він тобі й бритву утне, кращу, ніж золлінгенівська²... Спитаєш його — як, а він тільки усмішкою вус торкне: гартував її, каже, в кислому молці, а наводив цибулею... А ви? — пошле Ягор на молодих свою примружену зневагу. — Де ваша мудрість? Наші печі хай куріли, але ж по-божому, а після вашого кисневого дуття вдвічі більше кушпелити стали. Дим отой, червоний, залізний, то ж ваш? І коксохімівський смердючий... І азотнотуковий, що й листя на деревах від нього жовтіє... Ваші це все, ваші вдосконалення, так само як і води з кислотами, що від них риба в Дніпрі одразу пузом догори... По двадцять та по тридцять тисяч відвалюють, а що з того?

¹ Отвір у доменній печі, через який випускають метал або шлак.

² Бритва німецької фірми «Sollingen».

Кому той штраф дошкуляє? З одної державної кишені ви-йняв, у другу поклав... Димів більшає, Дніпро брудните, від гуркоту машин глухнете!.. Правда, дбаючи про людину, заводські гудки відмінили. А я вас питаю: навіщо? Може, мені без гудка сумно? Гудок — то ж була пісня заводська!..

Оббігши тричі круг саги, круг непорушного Ягорового капелюха в осоці, повертається додому студент; Ягорове подвір'я порожнє, щітка в глині стирчить, як і раніш, ніким не торкана, і душу хлопцеві опікає смуток якоїсь гіркої непоправної втрати.

Ранок вітряний, буйний, від заводів західний вітер жене розпатлані дими, небо южить, сонце над садками не такої ясності, як учора. Іван, їдучи в Індію, жартував: «Вернусь — мабуть, не впізнаю Зачіплянки, ніякого диму нізвідкіль, скрізь Миколіні фільтроустановки побачу з мідною табличкою: “Зроблено в Зачіплянці...”».

Поки що ж дими димлять у реальності, а фільтри існують у мріях ентузіастів. Микола вважає, що легше винайти, аніж впровадити. Скільки пропонували різних способів фільтрування, скільки тих проектів, навіть схвалених, лежать по шухлядах, канцелярську пилюку вловлюють... Директорові ці фільтри в печінках, дайте йому щось простіше, дешевше, а поки що він давитиме вас димом, сотні тонн залізної пилюки викидатиме на місто, і сам нею дишатиме також. І все тільки тому, що газовловлювачі нібито не дають видимої вигоди виробництву. Якби хоч якоюсь часткою процента позначались на плані — давно б він їх увів! А так труйтесь! І сам труїтимусь, рудим пилом та сажею засиплю ваші акації, смородом «Коксохіму» переб'ю аромати їхні, бо мені не до лірики, мені б тільки швидше! Догнати запорожців, перегнати «Азовсталь»¹, доповісти, відрапортувати — в цьому смисл мого буття!..

¹ Підприємство в Маріуполі.

Вдома, на веранді над склянкою чаю сидить Олекса-механік, скаржиться старій Баглаїсі.

— Ніколи не думав, що стільки в нас крутіїв. Та ще крутіїв такої високої кваліфікації. Свободу дав мені наш директор, на два тижні, товаришу механік, увільняю тебе: бери машину, ганяй, скільки треба, тільки доведи до кінця ту справу з відстійником, бо ще одної комісії ждемо. Зубами взявся я за це діло. Кинувся по установах, у всіх кабінетах пороги пооббивав, усі дозволи одержав, зосталося ніби найпростіше: поїхати в приміський радгосп, щоб конкретно вказали місце, де нам дозволяється збудувати свій заводський відстійник. Отже, до директора радгоспу, до шановного на всю область Героя Соціалістичної Праці товариша Бублика. І оце три дні до нього їжджу, три дні ганяюся за ним по всіх полях і не можу впіймати. Невловимий, як дим!

— Він просто ховається від тебе, — каже Микола, присідаючи до сніданку. — В того Бублика свої міркування: про що йому з тобою, варваром, говорити? Навіщо йому твоїм смердючим відстійником поганити квітучі поля?

— А в нього вони справді квітучі, — згоджується механік. — Самого маку плантація... Невже навмисне водить мене за носа?

— І дає зрозуміти в такий спосіб: робіть, товариші, замкнутий цикл! Смокчете прозорої з Дніпра дедалі більше, а що повертаєте природі? Отруту!.. Потоки мертвих агресивних вод!

— Ні, Бублика неодмінно мушу зловити, — каже Миколин друг. — Завтра поїду до нього о четвертій ранку. Чатуватиму біля двору ще до схід сонця. Будь-що видобуду з того Бублика його вирішальний підпис!..

— Паперів усяких розвелосся — людей живих бюрократи топлять, — каже Баглаїха. — Нашу Ткаченчиху скільки ось мордують за папірець, мабуть, до суду дійде... І тільки через те, що миші їй три роки трудового стажу з'їли!

— Мамо, досить критики, не очорнюйте нашу світлу епоху, — зводить брови Микола. — Звільняйте нам стіл для цілком позитивної діяльності...

Засядуть вони за столом на цілі години. Не раз, упершись поглядом у розгорнуте креслення, механік пошкребе свій голий загорілий череп, не раз і студент у задумі погладить потилицю, шукаючи виходу з якогось глухого кута. А садки блищатимуть мускулясто гіллям, вітер ганятиме їх, і сонце неповним блиском, наче пригашене, блищатиме у вировищі заюженого неба. Перерву зроблять собі зачіплянські Едісони, коли згаласує вуличка дзвінками дитячими голосами:

— Гляньте! Он вони!

Обидва — і Олекса-механік, і Баглаєнко молодий — повискакують з хати на дитяче алакання і теж стануть дивитись у бік собору, в небо, де високо вгорі, в буро-оранжевій хмарі коксохімівських димів, сліпучо зблискують чиїсь, мабуть, Прапірного-прокатника, голуби. Хтось їх там ганяє, хлопці чи сам господар, підіймає обережно їх над собором, над валування важких димів, щоб там, у понадхмар'ї, на чистих висотах, добули розумні птахи собі свіжого повітря ковток. Звідусіль усім селищам видно, як птахи то згаснуть, то знову виринуть у тій буро-оранжевій повені і, мов рибки, трепещуть у ній, ледь помітно набираючи висоту. Вже ось їх нема, розтанули, зникли, а по якійсь хвилі знов засрібляться, схожі на біленьке листячко, розвіяне вітром у тій буро-червоній хмарі. Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором, як наче і собор витягують за собою, круг за кругом тягнуть у небо разом з його банями та шпильями, виводячи над цим видимим ще свій, якийсь вищий, невидимий собор.

Не байдужа Зачіплянка до такого видовища: навіть хто в нічній був, і той, розбуджений алаканням голуб'ятників,

вичвалає на подвір'я і ще заспано стане дивитися на ту неприродно оранжеву коксохімівську хмару, крізь яку по-волі пробиваються вгору білосніжні голуби Прапірного. Все глибше у височінь, щоб хоч там чистого, без ангідридів, повітря ковтнути...

Стоїть на подвір'ї серед збудженої малечі Баглай-студент, погляд невідривно там, у високості над собором, де птахи, мов янголи, то згаснуть у коксохімівській хмарі, то знову сріблясто затріпочуться, зблиснуть... І весь час хлопець відчуває ніби чийсь погляд на собі. Задивлений у небо, спустившись на землю, міг би зрештою й помітити, як двоє по-дівочому зірких небайдужих очей потайки стежать за ним з гущавини Ягорових джунглів.

III

Цей старовинний, ще козацьких часів, собор, був він од Єльки в дитинстві захований обрієм Вовчугів, хоч навшпиньки стань, ніколи не видно його повністю. Бачила зі степу лише вершечки, голубі його маківки.

Пасе, бувало, дівча телят біля своєї драної ферми, блукає з ними по рудих, спалених сонцем балках, де тільки будяки, мов кактуси дикі десь у мексіканській пустелі, а зійдеш на пагорб — і перед тобою в далечі, за маревом сонця, блакитніє оте високе, вершечок мрії дитячої. Блакитні планети твого дитинства.

Мати розповідала, як ще дівчиною ходила до собору на богомілля, босими йшли, берегли взувачку і лише там взувалися, перед порогом, перш ніж ступити до того храму святої краси...

Єлька при фермі й виростала. Батька не знала зовсім: як фронт переходив, нібито прижито було її від солдата безіменного. Росла, не знаючи, що то воно таке батьківська ласка. Та й чи багато хто її знав із Єльчиних ровесниць? Мати працювала на постійній, свинаркою. Літо й зиму, будень чи свято, із світку й до ночі тільки приплоди, опороси, запарки, комбікорм... І Єлька-Оленка весь час біля неї, у колі цих інтересів. Навіть як до школи пішла, то й тоді весь позашкільний її час минав на фермі, тут були її Еллади та Вавилони.

Бо треба ж було якось жити! Серед повоєнних нестатків нікому не було легко, а як уже тій безмужній матері-одиначці, що не вміла з правління вимагати, вміла тільки працювати чорно! Інша хоч викричить своє право, вибанітує бригадира, а голос Єльчиної матері звичний був тільки просити. І то ще добре, як пообіцяє бригадир гарбу соломи на зиму, але навіть обіцяного не завжди діждешся, бо він по-своєму перекрутить, бо влада його тут більша, ніж у римського цезаря. Що хоче, те й зробить. Не поставиш могори-

Літературно-художнє видання

Серія «Перлини української класики»

ГОНЧАР Олесь
Собор
Роман

Керівник проекту *В. А. Тютюнник*
Відповідальний за випуск *К. В. Озерова*
Художній редактор *В. О. Трубчанінов*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *А. М. Фурман*

Підписано до друку 14.08.2018.
Формат 84x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Newton». Ум. друк. арк. 17,64.
Наклад 6000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а.
E-mail: corp@bookclub.ua

Віддруковано у ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4
впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

КНИЖКОВИХ

- за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093)170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88

- на сайті Клубу: www.bookclub.ua
- у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безоплатний каталог

Запрошуємо до співпраці авторів
e-mail: publish@ksd.ua

**Запрошуємо до співпраці художників,
перекладачів, редакторів**
e-mail: editor@ksd.ua

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Київ

тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@ksd.ua

Гончар О.

Г65 Собор : роман / Олесь Гончар. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. — 336 с. — (Серія «Перлини української класики», ISBN 978-617-12-5599-9)
ISBN 978-617-12-5397-1

Події роману «Собор» розгортаються у середині ХХ сторіччя у селищі Зачіплянка. Серце Зачіплянки — давній собор, який був зведений ще запорізькими козаками і відтоді став мовчазним свідком зміни епох і владарів. Собор обертали на склад зброї, на сховище для комбікорму... Колись величний, а тепер — обшарпаний та вицвілий, він чекає на нову долю. Місцеві горе-керівники жадають знести собор і побудувати на його місці «кафе для трудящих». На захист собору стають студент Микола і дівчина Єлька, у серцях яких ще живуть справжні почуття та щирі мрії...

УДК 821.161.2